

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

НІДЗЕЛЬСЬКА Юлія Михайлівна

УДК 811.111'42'37

**КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ ЄВРЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків - 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Бєлова Алла Дмитрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри англійської філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Колегаєва Ірина Михайлівна,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
завідувач кафедри лексикології та
стилістики англійської мови

кандидат філологічних наук, доцент
Бондаренко Євгенія Валеріївна,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
доцент кафедри англійської філології

Захист відбудеться “___” _____ 2009 р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.16 Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61077, Харків, пл. Свободи, 4, ауд. 7-75.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61077, Харків, пл. Свободи, 4.

Автореферат розіслано “___” _____ 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Солощук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферована дисертація присвячена дослідженню вербальних засобів об'єктивації в сучасній англійській мові основних концептів, ключових слів, ціннісних домінант, провідних етноспецифічних понять та ідей єврейського народу.

Дослідження у сучасній лінгвістиці нерозривно пов'язані з інтенсивним розвитком когнітивно-дискурсивної парадигми, для якої характерно широке використання понять, методів, установок, що використовуються в таких галузях: етнолінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія та ін. Ураховуючи те, що когнітивні дослідження привернули увагу багатьох фахівців до проблем співвідношення мови й мислення, мови та менталітету, мови й культури (О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова, І. С. Шевченко, R. Gibbs, R. Jackendoff, M. Johnson, G. Lakoff), закономірними виявилися дослідження з використанням когнітивного, лінгвокультурологічного, етнолінгвістичного та аксіологічного підходів сучасної лінгвістики.

Хоча мовознавці вже здійснили аналіз деяких національно-специфічних концептів (Ю. С. Степанов, А. Вежбицька, О. В. Городецька, К. С. Карпова, А. М. Приходько), разом з тим, ще не існує достатньо робіт, які б висвітлювали специфіку представлення концептуальних структур, які притаманні певному етносу, через призму іншомовної свідомості.

Протягом унікальної історії єврейський народ створив своєрідну культурну спадщину. Головні етнокультурні ідеї цього етносу можна представити у вигляді концептів. Шляхи концептуалізації світу єврейським народом здебільшого визначалися особливостями виникнення та еволюції цього етносу. З одного боку, єврейський народ зазнавав різних впливів, що здійснювалися іншими етносами, а з іншого – євреї самі відігравали вагомий роль в іноземному мовно-культурному середовищі, що пояснює діалектичний зв'язок асиміляції/остракізму євреїв. Особливості міграційних процесів були зумовлені соціальним устроєм, владою країн, у яких відбувалася життєдіяльність етносу. Релігія поряд з особливою родинною опікою та колективною взаємодопомогою виконувала етнозберігаючу функцію. Єврейські свята, унікальний часовий ритм слугували маркерами інакшості, але водночас знаходили своє відлуння в концептуальних картинах світу інших народів.

Важливим досягненням єврейського народу визнають поширення біблійних ідеалів у світі, зокрема й той факт, що євреї розвинули принцип монотеїзму. Незаперечним є вплив Старого Заповіту на світову цивілізацію. Єврейська культура інкорпоровала свої головні ідеї: про святість одного дня в тиждні, важливість людського життя та гідності, вагомість релігійних свят, біблійські заповіді, поняття справедливості у приймаючому англomовному соціумі. Тому єврейські оніми функціонують в англomовній картині світу, у лексикографічних джерелах зафіксовано низку лексичних одиниць,

що пов'язані з єврейською культурою та історією. У мовах світу існує багато калькувань та запозичень із єврейської культури.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена фокусом лінгвістичних розвідок на питаннях співвідношення мисленнєвої сфери та мови, перебігу ментальних процесів, концептуалізації світу окремими етносами, особливостей національного менталітету, вивчення національно-специфічних концептів народу за результатами їхньої вербалізації, взаємодії мовних та концептуальних картин світу народів.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертація виконана в межах комплексної наукової теми Міністерства освіти і науки України “Когнітивно-комунікативний аспект вивчення лексичного складу англійської мови”, що розробляється кафедрою англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка. Тему затверджено вченою радою зазначеного університету 3 березня 2002 р., протокол № 7.

Об'єктом дослідження є вербальні засоби реалізації концептів єврейської культури в сучасному англомовному дискурсі.

Предметом вивчення виступають семантичні, лексичні, стилістичні, лінгвокогнітивні, лінгвокультурологічні, аксіологічні аспекти засобів вираження концептів єврейської культури в сучасній англійській мові.

Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні когнітивних і комунікативних особливостей національно-специфічних концептів єврейської культури шляхом визначення специфіки їх вербалізації засобами сучасної англійської мови.

Для досягнення поставленої мети необхідним є вирішення таких основних **завдань**:

- установити етимологічні, семантичні, стилістичні, лінгвокогнітивні особливості одиниць, які вербалізують основні концепти єврейського народу в сучасній англійській мові;
- визначити поняттєвий, ціннісний, образний склад ключових концептів та їхню конфігурацію в концептуальній картині світу єврейської спільноти в англомовному соціумі;
- виявити лексичні одиниці, усталені словосполучення, прямі та непрямі засоби номінації, паремії, що відображають базові концепти в концептосфері єврейського народу;
- розкрити відображення домінантних єврейських цінностей у лексиці та фразеологічному фонді англійської мови;
- описати вербальну репрезентацію стереотипних рис національного характеру євреїв у сучасній англійській мові;
- уточнити структурні, семантичні, прагматичні складові єврейського релігійного дискурсу, що реалізується засобами сучасної англійської мови.

Загальнонауковим **методологічним підґрунтям** роботи є принцип антропоцентризму, згідно з яким вагому роль в усіх сферах життєдіяльності виконує людина, світ сприймається та інтерпретується через її суб'єктивне бачення, оскільки людина безпосередньо задіяна в когнітивному освоєнні

реальності. Дослідження спирається на новітні досягнення в галузі лінгвокогнітивістики, дискурсології. Вивчення мовних та мовленнєвих явищ відбувається з інтегративним застосуванням принципів когнітивно-дискурсивного підходу до їх аналізу, що постулює нерозривну єдність мисленнєвого й комунікативного.

Мета та завдання роботи зумовили вибір основних **методів дослідження**, а саме: *гіпотетико-дедуктивний метод* – для добору фактичного матеріалу; *метод аналізу словникових дефініцій* – для виявлення особливостей поняттєвої основи аналізованих концептів; *інтерпретаційний метод* – для розкриття лінгвокогнітивних характеристик аналізованих сутностей; *компонентний аналіз* – для встановлення семантичного обсягу одиниць сучасної англійської мови, які вживаються в дискурсивній реалізації концептів; *концептуальний аналіз* – для визначення семантичної структури концептів; *контекстуальний аналіз* – для вивчення змісту номінативних одиниць, що об'єктивують досліджувані концепти в дискурсі; *ономасіологічний; дескриптивний; лінгвостилістичний аналіз*.

Матеріалом дослідження слугували близько 2230 лексем, словосполучень, афоризмів, прислів'їв, словникових контекстів використання засобів вербалізації головних понять, концептів, ключових слів єврейської культури в британському та американському дискурсі, а також цитації з Тори, що були відібрані методом наскрізної суцільної вибірки з 39 лексикографічних джерел різних типів, 116 творів англomовного художнього, публіцистичного та релігійного дискурсу загальним обсягом близько 17280 сторінок.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше встановлено та проаналізовано національно-специфічні концепти єврейського етносу ШАББАТ (СУБОТА), ПЕСАХ (ПАСХА), КАШРУТ, ГОЛОКОСТ, ЦДАКА (МИЛОСЕРДЯ, БЛАГОДІЙНІСТЬ), домінантні цінності цього народу, ключові слова через призму їх репрезентації в англomовному дискурсі. У роботі здійснено дослідження вербальних засобів реалізації виділених концептів, виявлено низку номінативних, епідигматичних процесів, які відображають особливості категоризації та концептуалізації досвіду єврейського народу з урахуванням основних принципів когнітивно-дискурсивної парадигми в мовознавстві.

Наукова новизна одержаних результатів узагальнена в **положеннях, що виносяться на захист**:

1. Формування концептосфери єврейського народу відбувалося під впливом низки історичних та культурних факторів, найважливішими серед яких вважають експульсії, міграційні процеси, остракізм, намагання зберегти етнічну ідентичність, з одного боку, і соціалізацію та асиміляцію єврейської діаспори в різних країнах – з іншого. Ключовими концептами для єврейського народу є ШАББАТ (SABBATH), ПЕСАХ (PESACH), КАШРУТ (KASHRUTH), ГОЛОКОСТ (HOLOCAUST), ЦДАКА (TZEDAKAH). Національно-специфічні концепти єврейської культури, що містять інформацію про особливості мисленнєво-мовної сфери єврейського етносу, вербалізуються в сучасній

англійській мові через сукупність одиниць різних рівнів лакуарності, потребують фонових знань для свого декодування.

2. Соціалізація єврейської діаспори у Великобританії та США призвела до тісної взаємодії мов і культур, унаслідок чого ключові концепти єврейського народу, принципи й традиції отримали вербальне втілення в англійській мові. Поступово єврейські слова утворили деривати відповідно до словотвірних моделей англійської мови, сформувавши в деяких випадках епідигматичні парадигми, концептуальні метафори, тропи.

3. Образний аспект ключових концептів єврейства формується на основі зв'язку подібності / суміжності, установленого метафоричним та метонімічним перенесенням, через систему тропів в англійській мові, гіперболу, порівняння, епітети, оксюморон тощо. Розкриття концептуальних властивостей концептів відбувається через проектування аналізованих концептів на структури таких корелятивних концептів, як ЖИВА ІСТОТА, ЛЮДИНА, ПРЕДМЕТ (ІНСТРУМЕНТ), АРТЕФАКТ, ВОРОЖА СУТНІСТЬ, РЕЧОВИНА, які мотивують вербальне оформлення засобів вторинного позначення аналізованих сутностей.

4. Ціннісні уявлення є детермінантами становлення єврейського світосприйняття, його концептуалізації. Найбільш вагомими для єврейської нації ціннісними домінантами є аксіологеми *ідентичність*, *сім'я*, *спільнота*, які вербалізовані в пареміологічному фонді англійської мови. Ключові слова *Ізраїль*, *Тора*, *Шалом* є знаковими для єврейського народу, мають країнознавчий і культурний компонент, широке смислове поле.

5. Стереотипізація єврейського етносу в англійській мові має в основі універсальну культурну опозицію СВІЙ :: ЧУЖИЙ, стереотипні контексти є переважно негативно оцінно та образно насиченими, у них домінують зооморфізми, епітети пейоративного характеру, антисемітські вислови, в анекдотах переважають негативні імплікації.

6. Єврейський релігійний дискурс належить до інституційного виду дискурсу. Табуйоване знання, сугестивність повідомлення, особлива структура текстів є важливою якістю релігійної картини світу євреїв. Більш позитивно маркується колективна молитва. Утілюючись в англійському матеріалі через гіперболізованість представлення змісту, метафоризацію, звертання, реалізуються прототипові функції рабина – “суддя”, “оратор”, “порадник”, “лідер”, які є лінгвокогнітивними інструментами для визначення статусу рабина в єврейській лінгвокультурі.

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що праця є внеском в етнолінгвістику, яка вивчає особливості мовного відображення етноспецифіки менталітету, у розробку питань теорії номінації, зокрема механізмів та принципів вербалізації інокультурних смислів, питань трансферу концептів у середовище іншої лінгвокультури. Висновки щодо семантичних властивостей мовних одиниць, які реалізують згадані концепти в сучасній англійській мові, а також специфіки їх функціонування у творах єврейського англійського художнього, публіцистичного, релігійного дискурсу, є внеском у теорію

концептуальної та лексичної семантики, сприяють розв'язанню питань концептології, когнітивної семантики, лінгвокультурології, теорії міжкультурної комунікації.

Практичне значення дослідження визначається тим, що його матеріали та одержані результати можуть використовуватись у курсах лексикології (розділи “Семантична структура слова”, “Ономасіологія”, “Фразеологія”), стилістики англійської мови, а також у спецкурсах із когнітивної лінгвістики, інтерпретації тексту, лінгвокультурології, етнопсихології, психолінгвістики та міжкультурної комунікації; у наукових розвідках студентів і аспірантів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації було обговорено на відкритому засіданні кафедри англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка (Житомир, 2009) та на дев'яти наукових конференціях: на Всеукраїнській науковій конференції “Феномен А. Кримського у світовій науці” (До 135-річчя від дня народження) (Київ, 2006); Наукових читаннях, присвячених пам'яті доктора філологічних наук, професора Д. І. Квеселевича (1935-2003) (Житомир, 2006, 2007); Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених “Світоглядні горизонти філології: традиції та сучасність” (Київ, 2007); Другій Всеукраїнській науково-практичній конференції “Євреї на Житомирщині: історія та сучасність” (Житомир, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції “Євреї в Україні: історія і сучасність” (Житомир, 2009); Всеукраїнській науковій конференції пам'яті доктора філологічних наук, професора Д. І. Квеселевича (1935-2003) “Сучасний стан і перспективи дослідження германських мов та проблеми перекладу” (Житомир, 2009); III Міжнародній науковій конференції “Пріоритети сучасного германського та романського мовознавства” (Луцьк, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції “Наукові дослідження – теорія та експеримент '2009” (Полтава, 2009).

Публікації. Основні положення й результати дослідження висвітлено в дев'яти одноосібних статтях, з яких шість – у фахових виданнях ВАК України, одних тезах доповіді. Загальний обсяг – 4, 3 др. арк.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, бібліографії, списку джерел ілюстративного матеріалу і додатків. Загальний обсяг дисертації разом із бібліографією та додатками становить 251 сторінку, обсяг основного тексту – 199 сторінок. У додатках подано перелік єврейських імен, які асимілювалися в англомовну культуру (Додаток А, Додаток Б), номінацій, релевантних для єврейської культури, оформлених засобами англійської мови (Додаток В). Бібліографія містить списки використаної літератури (317 позицій, з яких 30 – іноземними мовами), лексикографічних джерел (39 позицій) та джерел ілюстративного матеріалу (147 позицій).

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його мету й завдання, об'єкт і предмет, охарактеризовано теоретичний матеріал і методи аналізу, представлено наукову новизну роботи, теоретичне і практичне значення

дослідження, визначено положення, які винесено на захист, інформацію про апробацію роботи, публікації автора за темою дослідження.

У **першому розділі** розкрито теоретичні засади дослідження концептів. Представлено лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний підходи до вивчення концепту – базової одиниці сучасної лінгвоконцептології, визначено його роль у процесах категоризації та концептуалізації дійсності; висвітлено питання про кореляцію універсальних та етноспецифічних концептів; встановлено основні механізми, які розкривають роль єврейського народу в культурі Великобританії та США.

У **другому розділі** розглянуто структурні, семантичні, стилістичні, аксіологічні особливості засобів вираження концептів ШАББАТ, ПЕСАХ, КАШРУТ, ГОЛОКОСТ, ЦДАКА в англійській мові. Виявлено основні шляхи вираження досліджуваних концептів засобами вторинної номінації, обґрунтовано аксіологічний статус єврейської ідентичності, сім'ї та спільноти, здійснено аналіз ключових слів *Ізраїль*, *Тора*, *Шалом*, що є показовими для ментальності євреїв.

У **третьому розділі** досліджено вербальне представлення історії, міграцій, діаспори, остракізму, асиміляції євреїв в англійськомовному середовищі через орієнтаційні метафори. Проведено дослідження єврейського релігійного дискурсу, визначено структурно-семантичні особливості молитви, описано лінгвокогнітивні характеристики поняття *рабин* засобами англійської мови.

У **загальних висновках** підведено підсумки проведеного дослідження, окреслено перспективи подальшої роботи.

Додатки містять інформацію про найпоширеніші єврейські імена в англійській лінгвокультурі, трансформацію єврейських імен в англійські еквіваленти, номінації, релевантні для єврейської культури, оформлені засобами сучасної англійської мови.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Розділ 1. “Мова як засіб акумуляції культури та когнітивної діяльності етносу”. Когнітивно-дискурсивна парадигма сучасного мовознавства визначає аналіз мовних явищ через їх функціонування в дискурсі. Когнітивна лінгвістика та дискурсивний аналіз перебувають у відносинах взаємообумовленості. У руслі когнітивної лінгвістики увага фокусується на вивченні особливостей пізнання, операціях зі знанням (А. П. Бабушкін, М. М. Болдирев, С. А. Жаботинська, О. С. Кубрякова). Інтенсивного розвитку набуває лінгвоконцептологія, водночас науковці поділяють думку щодо детермінуючої ролі антропоцентризму практично для всіх мовознавчих розвідок (А. Д. Белова, В. Н. Караулов, Г. В. Колшанський).

Вивчення мисленнєвих процесів відбувається через їх відображення в мовній картині світу, яку розглядають як своєрідну сітку, що накинута на наше сприйняття, його оцінку, сукупність позначень, які впливають на бачення ситуацій через призму мови та досвіду (О. С. Кубрякова).

У концептуальній картині світу вагоме місце займають фонові знання, за якими сховано невербалізований колективний досвід.

Інформація, яка надходить до людини, для того, щоб засвоїтися, повинна бути певним чином упорядкованою – у цьому задіяні базові когнітивні процеси категоризації та концептуалізації. У руслі когнітивно-дискурсивної парадигми *аристотелівський класичний* погляд на категорії поступився місцем *прототиповому* характеру розуміння категоризації (E. Rosch, G. Lakoff). Головним методом моделювання структур представлення знань визнають концептуальний аналіз. Увагу когнітивістів привертає фрейм як структура, яка репрезентує стереотипні ситуації у свідомості, організована “навколо” певного концепту (М. Мінський, Т. Дейк, Ч. Філмор). Іншою вагомою одиницею представлення знань визнано концепт, щодо змісту якого існує два погляди – *лінгвокогнітивний* та *лінгвокультурологічний*. Лінгвокогнітивні дослідження “йдуть” від концепту до засобів його вербалізації, а лінгвокультурологічні – від імені концепту до смислів, що він номінує.

Концепт має складну й нестабільну структуру, у якій розрізняють ядро та периферію. Поширеним виявився погляд, згідно з яким це утворення розшаровується на образно-перцептивний, понятійний та ціннісний сегменти. Концепт виникає як образ, який переміщується за ступенем зростаючої абстракції. Є різні способи формування концептів. Неоднозначний характер відносин між поняттям та концептом, концептом та значенням викликає зацікавленість мовознавців. Об’єднуючим є погляд на поняття як сукупність пізнаних суттєвих ознак об’єкта, а концепт як ментальне національно-специфічне утворення, планом змісту якого є вся сукупність знань про певний об’єкт. Між значенням та концептом ставлять знак дорівнює, значенням мовного знака вважають “концепт, схоплений знаком” (О. С. Кубрякова). Деякі універсальні концепти можуть набувати етноспецифічних особливостей під впливом національного менталітету, тому що мови своїм власним способом відображають реальність, роблять акцент на різних категоріальних характеристиках сутностей. Тому співвідношення універсального та національно специфічного в мові та мисленні, як і раніше, викликає низку запитань (В. Гумбольдт, Е. Сепір, Г. В. Колшанський). У лінгвістиці підкреслюється існування спеціалізованих етнокультурних концептів, спеціалізованих соціокультурних концептів, неспеціалізованих концептів та універсальних (В. І. Карасик, А. М. Приходько). Національний концепт розуміють як найбільш загальну, максимально абстраговану, проте конкретно репрезентовану в мовній свідомості ідею “предмета” в сукупності всіх валентних зв’язків, позначених національно-культурною маркованістю (В. Красних). Кожна культура характеризується специфікою реалій та фактів, яким не знаходять адекватних відповідників в інших культурах та мовах, їх вагому відсутність називають *лакунами*.

Мову не можна розглядати поза її зв’язком із культурою, адже її вважають продуктом культури, а культуру – середовищем життя мови (Е. Сепір, Д. Б. Гудков, В. В. Красних), підкреслюють трансляторну здатність

мови. Існують різні визначення культури, її розуміють як сукупність не генетично набутої інформації, засобів її лінгвосеміотичної організації, збереження й передачі від покоління до покоління (Ю. Лотман).

Єврейські міграції зумовили вплив єврейської культури на американський варіант англійської мови, запозичення з їдиш надходять в американський соціум через медіапростір, наприклад: *schmaltz, chutzpah, yenta*; фрази *I should worry, I should live so long, I need it like a hole in the head*. Єврейсько-американська літературна традиція спонукає поширення єврейських ідей у США (Г. Вук, С. Озік, Ж. Селінджер). Численні єврейські міграції детермінували трансфер єврейських імен в англomовний соціум, наприклад: *David, Michael, Sarah* та багато інших. У використанні єврейських запозичень в англійській мові трапляються фонетичні компроміси, наприклад: *Sabbath, shabbat, matzo, matzah*. Однак у системі англійської мови вже сформувався клас запозиченої єврейської лексики, який увійшов до лексикографічних джерел: *amen, Armageddon, cabal, diaspora, Holocaust, holy of holies, kosher, Messiah* та ін. Отже, унаслідок дії низки екстралінгвістичних факторів єврейські національно-культурні смисли трансливалися з різною мірою засвоєння в англomовний континуум.

Розділ 2. “Вербалізація концептосфери єврейського народу сучасною англійською мовою”. У результаті історичних, культурних контактів між єврейським народом та носіями англomовної свідомості, активної участі представників єврейського народу в житті англomовного соціуму національний єврейський смисл *Шаббат* екстраполювався на англійську мовну картину світу, зберігаючи біблійний генезис: “*Six days you shall work, and the seventh day is Shabbat, for the Lord your God*” (*Deut. 5: 13*). Як наслідок інкорпорації єврейського концепту в англійську мову номінація *Sabbath* сформувала словотворчі зв’язки, наприклад: *Sabbatarian, sabbatical*. У лексеми *Sabbatical* спостерігаємо розширення обсягу значення, відбулася субстантивізація прикметника, що спонукало його застосування на позначення щорічної відпустки викладача, призначеної для подорожі або наукових пошуків, наприклад: *Dr Watson’s away on sabbatical*. Крім того, у єврейській культурі виник інститут *шаббатного року*, *Sabbatical year, Sabbath of the land*, коли в давні біблійські часи кожного сьомого року землю не обробляли, вона відпочивала. *Sabbath* перебуває в синонімічних відносинах зі сполуками *day off, Lord’s day, rest day, Sabbath Day, Saturday, Sunday*, використовується в атрибутивній функції: *Shabbos observers, Shabbos hostel, Sabbath worship*.

Теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона передбачає характерну функцію метафори, яка пов’язує два різні концептуальні домени, наслідком чого є екстраполяція певних властивостей з області джерела на область цілі. При концептуалізації Шаббату ефективними видаються антропоморфні процеси метафоризації, які поширюють характеристики, здібності від живої особи до Шаббату, що, відповідно, реалізується за такими напрямками: ШАББАТ – ПАСТУХ, ГІСТЬ, ЦАРІВНА, НАРЕЧЕНА, СВІДОК, є маніфестацією семантичної насиченості метафори та антропоцентричного

принципу. З іншого боку, онтологічна метафоризація сприяє кращому усвідомленню непередметних сутностей, таких, як Шаббат, у термінах предметних, зрозумілих емпірично, отже, у дослідженні виявлено схеми перенесення властивостей від конкретних сутностей до Шаббату: ШАББАТ – ГОТЕЛЬ, ПОДАРУНОК, ОСТРІВ. Євреї порівнюють цей день зі скарбом: *the Shabbat is like a treasure*. Риторичне запитання додає експресії контексту, наприклад: “*We came from the ovens to work on Shabbes?*”, у ньому спостерігають зміщення акценту з цілої ситуації Голокосту на часткове – *the ovens*. Уключення метонімії в пізнання навколишнього середовища визначає функціонування мисленнєвих процесів у межах єдиного домену (R. Gibbs, G. Lakoff, M. Johnson).

Концепт ПЕСАХ є складовою єврейської міфологічної картини світу та зазнає її впливу. Розгляд дефініцій PASSOVER (*Pesach, Pesah, Pesakh*) дав змогу зробити висновок, що в поняттєвій основі концепту міститься інформація про одне з найголовніших єврейських свят, що пов’язане зі звільненням євреїв із рабства в Єгипті. Англomовне відображення цього концепту представлене синонімічними варіантами: *the Feast of Passover, the Feast of Unleavened Bread, the Feast of Liberation (Freedom), the Feast of Spring, the festival of the greatness of the Jewish family*. Зокрема, у номінації *the Feast of Unleavened Bread* ситуація метонімічно позначається найменуванням одного зі своїх компонентів.

В англomовних словниках зафіксовано прикметник *paschal* зі значенням “*той, що стосується єврейської Пасхи; той, що стосується Пасхи в християн*”. Міфічне знання має значну трансляторну здатність. Серед євреїв стало традицією переказувати *Пасхальну Агаду, the Haggadah* – міфологічну історію про Вихід, що є результатом трансляції від покоління до покоління культурно значимої інформації. Головним символом Песаха є *маца (the matzo)*, особливий незаквашений рівний хліб, що є символом харчування й лінгвістичним знаком самоідентифікації етносу. Мацу називають *poor man’s bread; the bread of freedom; the bread of affliction*. Розглядаючи Песах із позиції прецедентності (В. В. Красних), виокремлюємо прецедентне ім’я *Moses*, яке вважають біблійним антропонімом. Мойсей був відданим і покірним Богу, наприклад: “*I was as meek as Moses, who at times, as you know, was the meekest man on Earth*”. З іншого боку, він був лідером єврейської нації: *he served as a firm leader of the people*.

Концепт КАШРУТ відіграє провідну роль у світосприйнятті єврейського народу. Прикметник *kosher* має значення: *prepared according to Jewish Law, honest, legal, trustworthy, customary, proper, genuine, authentic, legitimate*. В англійській мові використовують перехідне дієслово *to kosher (kasher)* та герундій *koshering*. Протилежним до *kosher* є *treif, treifah, torn, unkosher*. У номінації *kosher*, яка збуджує позитивні асоціації, відбувається розширення значення, наприклад: *a kosher way of earning a living*, що означає чесний бізнес. Таким чином, *kosher* сигналізує про чистоту й високу якість, цю одиницю вживають не тільки на позначення їжі: *kosher funding; a kosher etrog; a kosher, modest woman*. Євреї концептуалізують КАШРУТ через висвітлення його

етнозберігаючої функції як СТІНУ, яка здатна захистити будинок. Базовою метафорою системи Кашруту визнають метафору *not to boil a kid in its mother's milk*, що синтезує інформацію про заборону вживати разом м'ясні та молочні страви.

Концепт ГОЛОКОСТ не тільки осмислюється, але й глибоко переживається єврейським народом. Загалом ядро концепту представлено такими ЛСВ: 1) *thorough destruction*; 2) *the killing of Jews in WW II*. Найжахливішим концтабором вважають Освенцим, який концептуалізовано як сутність ЗЛО, наприклад: *the horrors of concentration camps.... Sophie walked through the gates of hell; entering Auschwitz, she fell into the "slow hands of the living damnation"; the suffocating evil of Auschwitz – gloomy, monotonous, barren, boring*. Газові камери мали саркастичні назви: *"bath", "bathhouse"*, що з лінгвістичного погляду є евфемістичним позначенням. В англomовному матеріалі представлені вислови *A Holocaust of our own making, Silent Holocaust, Second Holocaust*, що конотують шлюб євреїв із не євреями, асиміляцію народу.

У єврейській картині світу значний сегмент належить концепту ЦДАКА. Первинним змістовим наповненням цієї номінації було *"праведність"*, після розширення значення її почали використовувати на позначення будь-якої діяльності, спрямованої на допомогу бідним. Перекладними еквівалентами для *Tzedakah* з івриту на англійську мову вважають такі: *rightness, justice, salvation, honesty, alms, charity, dole, almsgiving*, але найчастіше перекладають як *charity*. У межах цього концепту відбувається наголошення сем *справедливість, праведність, право, податок*. Євреї дають на благодійність 10% свого прибутку, наприклад: *"Even when one considers another person to be mighty persent lacking in goodness and merit, one must nevertheless remember that he still maintains ten percent of positive virtue"*. Представлення концепту TZEDAKAN в англійському середовищі можна вважати частковою транслюваністю. Зазначений концепт варто диференціювати від суто англійського розуміння CHARITY в основному через опозицію *voluntary :: obligatory*, відповідно, той, хто дає милостиню, керується переважно добровільним бажанням в англomовній свідомості, *tzedakah* вважають обов'язком для євреїв від Бога.

Єврейські цінності складають ціннісну картину світу цього етносу. Єврейська ідентичність – орієнтир у житті народу; ментальна ідентичність нації є результатом її самоідентифікації з рисами притаманної для неї етнічної ментальності (на свідомому або несвідомому рівні). Усвідомлення єврейської ідентичності нерідко включає поняття невпевненості, хиткості життєвого становища, що реалізовано за участю *риторичного прийому*: *Can Jewishness avoid understanding itself in the perennial image of a tightrope walker, or the precarious fiddler on the roof whose misstep will mean tragedy?* У цьому контексті відбувається метафоричне мапування МЕНТАЛЬНЕ УТВОРЕННЯ – ЛЮДИНА. Загальний трагічний вектор життєдіяльності етносу, жахи Голокосту зумовили негативне трактування єврейської ідентичності самими євреями: *an unfortunate accident of birth; being Jewish was shameful for so many years, a negative identity – a secret illness....*

Єврейську сім'ю називаємо аксіологемою етносу, створення сім'ї вважають релігійним обов'язком: *"be fruitful and multiply"*. Її наділяють характеристикою *hothouse family atmosphere*, що несе позитивну конотацію. Мати має особливий ціннісний статус, наприклад: *The Jewish mother is the cornerstone of the family, the authority figure, the steadfast optimist, the loving companion, the spiritual advisor*. Відповідно, фразу *a real Jewish mother* можна розуміти узагальнено: *схвильована мати*. Використання висловів *Jews are one extended family; our own family saga; other members of the global family* встановлює зв'язок між окремою єврейською сім'єю та цілим народом. Тому єврейська спільнота також є аксіологемою народу, наприклад: *Jews saw themselves as part of one interlocking mechanism of world Jewry*.

Для аналізу єврейської культури необхідним є звернення до ключових слів єврейства – *Ізраїль, Тора, Шалом*, які є частотними, показовими для культури, конденсують етнокультурну інформацію. *Israel* завжди уособлював єврейську батьківщину. В англomовному дискурсі євреї використовують еквіваленти *Eretz Yisrael, the land of Israel, the land of Canaan, the land of the covenant, the land of promise*, уживають прислів'я *The atmosphere of the land of Israel makes one wise*, що представляє знання в гіперболізованому вигляді. Найчастіша образна характеристика цього слова – *it's a land flowing with milk and honey*. У порівнянні вербалізовано відданість євреїв Палестині, наприклад: *the attachment of Israel to Palestine is as old as the Bible*. Єврейський народ асоціюється з Біблією (*"the People of the Book"*). Відсутність власного етнічного локативного параметру зумовила ставлення до Тори як до дому, батьківщини, наприклад: *their homeland resides in the text*; Тору також називають *portable temple; their portable homeland*. Ця книга охоплює широкий спектр питань єврейського буття, що закодовано в прислів'ї *Turn the Torah this way and that; everything is in it*. Наступне ключове слово єврейської культури – *Shalom*, яке означає *peace, hello, goodbye і wellbeing*, його вживають у назвах ізраїльських пісень, організацій, що свідчить про те, що слово є ключовим. *Shalom* слугує іменем та прізвищем, наприклад: *Sholom Aleichem, Sholom Gershom, Scholom Asch*.

Розділ 3. "Єврейська культура в міжкультурній комунікації в англomовних спільнотах". Відтворення єврейської держави у 1948 р. стало визначною подією в житті євреїв, яка реалізується в метафоричному вживанні *the birth of Israel*. Позначаючи цю державу, в англійській мові використовують займенник *her*. Метафоричні епітети, що характеризуються двоплановістю, надають типові для опису людини ознаки абстрактному поняттю: *Our scarred history*. Водночас історія євреїв представлена через метонімічне перенесення *a history of boundaries*. Підґрунтям метонімії вважають існування зв'язків між категоріями та поняттями, вона діє через позначення частини замість цілого за суміжністю в межах однієї ситуації.

Комплекс історичних факторів визначав життєдіяльність єврейського етносу в англomовних країнах, зокрема в США та у Великобританії. У лексемі *diaspora* перший компонент значення стосується єврейського народу: *1) the movement of the Jewish people away from ancient Palestine, to settle in other*

countries. Паралельно з цією назвою вживають *galut*, *exile*. Еміграцію до Єрець Ізраїль позначають *aliyah*. Ця одиниця буквально перекладається з івриту як “*ascent*”. Еміграцію (алію) концептуалізовано як *a one-way street*. Онтологічна метафора базується на подібності приїзду в Ізраїль до вулиці. Така назва сприяє кращому сприйняттю абстрактного поняття *алія* через призму більш конкретного – *вулиці*. У цьому ж контексті задіяні просторові параметри ВПЕРЕД – НАЗАД. Протилежним смислом до *aliyah* вважають *yeridah*, що походить від дієслова зі значенням “*to descend*” або “*to go down*”, означає еміграцію з Ізраїлю. Отже, *aliyah* :: *yeridah* розглядають як орієнтаційну метафору *верх* :: *низ* у термінах Дж. Лакоффа, причому *верх* збуджує позитивні асоціації, а *низ* – негативні.

Аналіз мовного матеріалу дав змогу зробити висновок про негативне сприйняття *діаспори* євреями: *the disabilities of Jewish exilic life, the grief and paralysis of exilic existence*. Перебування євреїв поза межами Ізраїлю виражають через порівняння: *to be dislocated, like a limb out of socket*. Ситуація розсіяння в єврейській картині світу представлена як сутність, з якою варто боротися: *Diaspora is something to be overcome; to defeat galut; to wrestle with it*. Особливістю проживання євреїв у країнах розсіяння було їх розміщення в містах (містечках). Про таку преференцію свідчить приклад: *there Jews are intimately huddled together like children in the lap of their mother*.

З одного боку, умови життя в діаспорі, в Америці, викликали незадоволення: *The bread was not real bread, the challah not real challah, the Sabbath no Sabbath*, а з іншого – спостерігалася швидка адаптація іммігрантів: *The speed and intensity with which the children of immigrants... abandoned the synagogue*, отже, *the synagogue* є частковим представленням єврейських традицій через метонімічне перенесення.

Євреїв виганяли з різних країн (Англії, Франції, Іспанії), що можна вивчати через експульсії, коли *чуже* інтенсивно виштовхується зі *свого*. Для єврейської картини світу характерними є іронія, сарказм, наприклад: *Exile, exile... Oh, how they love it, how they hold it fast! This is the most sacred thing, the most beloved, intimate, closest to their hearts, nearer and dearer than Jerusalem, deeper and purer*. Стилїстична конвергенція всебічно розкриває аксіологічне навантаження розсіяння по землі.

Асиміляція є одним з основних етнічних процесів, суть якого вбачають у тому, що окремі групи людей або особи, які належать до одного народу, вступаючи в контакт з іншим народом, утрачають деякі культурні особливості. На позначення небезпеки того, що американські євреї асимілюються, вживають образне позначення *melting away*. В англійській мові дієслово *to marry out* має значення “*одружуватися з людиною з іншого кола*”, відтак, номінація *marrying out* в описі єврейських культурних звичаїв, має негативний відтінок, її трактують як вихід зі “*свого*” соціуму, те саме відбувається з використанням *intermarriage* або *outmarriage*. Євреї жили відокремлено з власної волі або через примус, наприклад, у *гетто*. Єврейське *гетто* отримує негативні характеристики: *Each ghetto was surrounded by barbed wire or walls and was*

characterized by overcrowding, starvation and slave labor. Але можна простежити й позитивне ставлення до гетто: *the very word had a soothing and ancestral ring.*

Демократичні традиції в США зумовлювали включення євреїв-іммігрантів до американського суспільства: *Jews were warmly, thoroughly assimilated and became unexceptional participants...* Але євреї не завжди адаптовувалися без труднощів, наприклад: *America was like as new pair of shoes – a pleasure to put on, a pain to wear.* Святкування єврейської *Hanukkah* із поєднанням характеристик *Christmas* є маркерами успіху / невдачі асиміляційних процесів, наприклад: *“families waited for a Santa Claus equivalent named “Hanukkah Charlie” to leave presents under a “Hanukkah bush”.*

Стереотипи розуміють як явища думки, мови й культури (Є. Бартміньський, А. Вежбицька, В. В. Красних). Стереотипами вважають культурно-детерміновані й певним чином упорядковані картини світу у свідомості, які економлять зусилля при сприйнятті інформації (У. Ліппманн); їх провідними функціями вважають *функцію економії пізнавальних зусиль і мовних засобів та функцію захисту групової ідеології.* Стереотипи поділяють на стереотипи-образи та стереотипи-ситуації. До перших відносять етнічні стереотипи. Стереотипною рисою євреїв вважають їхню *комунікабельність, багатослів'я*, наприклад: *Jews tend to talk nonstop to each other; Three Jews, three opinions.* Підґрунтям для формування стереотипних уявлень із найбільш негативним смислом можна вважати антисемітизм. В англійській мовній картині світу зафіксовані антисемітські лозунги: *“The Jews are our misfortune”, “Whoever helps a Jew helps Satan”,* які поширювали ксенофобські установки в суспільстві. Серед інвективів особливе місце займають зоовокативи, які викликають агресивність, наприклад: *“Black raven!”.* Анекдоти є засобом розкриття стереотипізації етнічної свідомості, євреї в них представлені як розумні, хитрі, жадібні, багаті, ніби мають гарні здібності до бізнесу. Існують різні втілення в дискурсі, що стосуються так званих суть єврейських ділових навичок (*sharp Jewish business practices*). Євреї асоціюються з економічною сферою соціуму, що виявляється в мові: *Jewish piano, Jewish typewriter (cash register), Jewish Lightning, to jew.* Англійська мова фіксує велику кількість дерогативних номінацій. Зокрема, для номінації євреїв існує пейоративний етронім *kike*. Стереотипія передбачає навішування ярликів, створення узагальненого образу, у побутовій свідомості інших етносів євреїв називали *“Christ-killer”.* Автостереотипи та гетеростереотипи про високий інтелект євреїв загалом збігаються, наприклад: *he knew that the Jewish pupils were always the best and that they had to be the best....*

У сучасній лінгвістиці відомо багато визначень дискурсу, які свідчать про багатогранність явища. Зокрема, дискурс розуміють як мисленнєво-комунікативну діяльність, яка є сукупністю процесу й результату, включає як позалінгвістичний, так і власне лінгвістичний аспект (І. С. Шевченко, О. І. Морозова). Релігійний дискурс належить до інституційного різновиду дискурсів, для реалізації якого застосовують *молитовну, сповідальну, закликальну, стверджувальну, пояснювальну та обрядову стратегії*

(В. І. Карасик). Основними жанрами релігійного дискурсу є молитва, сповідь, проповідь та обрядова дія. Іудаїзм характеризується за такими параметрами: 1) монотеїзм; 2) віра в особливий заповіт Бога й “обраного народу”; 3) етнічна та територіальна ідентичність; 4) специфічні закони. Релігійний дискурс базується на сугестії – вербальному впливові на психіку людини, який сприймається без критичної оцінки. Він є маніпулятивним за своїм характером, що зумовлено структурою його текстів, ритмом та експресією.

Ідея *обраності єврейського народу* (*The Chosen people*) має давнє біблійне підґрунтя. Однією з найбільш важливих єврейських молитов є молитва-символ, яка стверджує верховенство єдиного Бога, *Shema Yisrael (Shema) “Hear, O Israel! The Lord is our God! The Lord is One!”* У єврейському релігійному дискурсі Бог наділений кількісними, якісними, темпоральними характеристиками з боку віруючих. Стратегічний параметр монотеїзму в єврействі зумовлює вживання номінацій *the Lord is One! Only, Single*, часово-просторовими характеристиками Бога є: *Thou Constant; Eternal; the Omnipresent; the Infinite; remote*. Найбільш уживаними виявилися *якісні характеристики* Бога як агента релігійного дискурсу: *almighty, tremendous*.

Кодифікація звертання до Бога (інвокація) включає власне звертання, постійні епітети, титулатуру, символічні метафори, наприклад: *The Great King; O Father of life; the Maker; our Creator; King; Helper*. Метонімія є засобом розкриття концептуальних характеристик явищ, у використанні вислову *Hashem’s guiding hand* спостерігаємо функціонування синекдохи, що є субституцією однієї назви іншою за ознакою партитивних кількісних відносин між ними. Між мовою та релігією існують складні відносини (І. В. Богачевська, Н. Б. Мечковська). У релігійному мовленні існують особливі засоби “інформаційного захисту” сакрального знання через табуїзованість вербальних дій, що виражається в забороні на згадування імені Бога як *Yahweh*, тому часто використовують лексему *Hashem*, тобто *the Name*.

Серед характерних ознак мовленнєвого жанру виділяють композиційну та смислову цілісність, усталеність передачі змістового наповнення. Основним жанром єврейського релігійного дискурсу вважають молитву – *Tefillah*. Колективна молитва (десять осіб) є домінуючою в єврейській свідомості. Іврит називають *lashon kodesh* – *свята мова*, тобто відбувається сакралізація мови. З боку адресанта в молитві відбувається спонукання до певних дій, що спрямоване до Бога, реалізується в директивних мовленнєвих актах: *Hear our voice, O Lord, our God, Return us, O Lord, to thee....* Підкреслюють подвійну ритуальну й сакралізуючу функцію повтору, кінець молитви позначають знаком *Amen*. Специфічною рисою Іудаїзму є сакралізація часу.

У єврейській лінгвокультурі *rabbi* має значення *teacher, great one*, до рабинів прийнятними є звертання *Rav, rabbi, Rebbe*. Варто розмежовувати поняття *rabbi* та *priest*, у християнському розумінні *priest* є особою, яка уповноважена для виконання певних священних ритуалів, однак *rabbi* не наділений якими-небудь додатковими привілеями для виконання ритуалів, ніж будь-який інший єврей. Однак харизматичність рабинів призводить

до особливого ставлення й до надання певної посередницької функції: *As rebbe, Sacks is the community's intercessor before God...* Привертає увагу поліфункціональність цих представників соціуму, наприклад: *acting rabbi, master baker, and storyteller*. У єврейському соціумі виокремлюють такі соціальні ролі рабинів: “суддя”, “оратор”, “порадник”, “лідер”. Виразність повідомлення досягається завдяки гіперболізованому представленню змісту: *one who uproots mountains and reduces them to dust; mentor of all Israel*.

ВИСНОВКИ

Концепти як етнічно та культурно зумовлені ментальні сутності включають образ та оцінку людиною певного фрагменту світу, вони втілені в семантиці мовних засобів. Процеси людської когніції вважають універсальними, однак мови здатні надавати етнічній специфіці предметам, явищам та фактам дійсності, найбільш національно забарвлені сутності можуть розглядатися як лакунізовані. Лінгвістичні параметри в тандемі з екстралінгвістичними детермінують концептуальний трансфер єврейських смислів в англomовну свідомість, наслідком чого є існування запозичень з івриту та їдиш, які позначають фрагменти суто єврейської культури, які в межах мови-акцептора створили власний інтегрований смисловий шар, але зберігають очевидні ознаки ЧУЖОГО.

У ході дослідження було виявлено, що саме складові елементи єврейського релігійного дискурсу найповніше представлені в англomовному емпіричному матеріалі, тому цей інституційний дискурс вважаємо найбільш релевантним контекстом для дослідження особливостей їх функціонування. Концепти ШАББАТ, ПЕСАХ, КАШРУТ, ГОЛОКОСТ, ЦДАКА оформлені засобами англійської мови, про що свідчать синтагматичні зв'язки відповідних лексичних одиниць, епідигматичні властивості, розвинутий та деталізований валоративний компонент єврейської концептуальної картини світу, що інкорпорований в англійську мову. Концепт ШАББАТ характеризується за дією антропонімічної метафори, через сукупність анімістичних епітетів. У вербальному втіленні концепту ПЕСАХ спостерігається синонімічність у назві свята, прецедентність його складових, вагомість міфологізованого знання. Концепт КАШРУТ визначається шляхом аналізу семантичних, стилістичних і дериваційних зв'язків, його осмислення відбувається через гіперболу, образні та артефактні метафори. Концепт ГОЛОКОСТ реалізовано в англomовному матеріалі як всеохоплюючу сутність ЗЛО, через авторські перейменування, надання складовим концепту характеристик із чітким позначенням мінус. Концепт ЦДАКА (TZEDAKAN) в англійській мові є частково трансльованим у концепт CHARITY, його смисл конотується в пареміологічному фонді, у представленні змістового наповнення задіяні онтологічні метафори. Отже, композиція виявлених різнопланових ознак у ході аналізу англomовних лексем, що є репрезентантами вказаних концептів, дозволяє побудувати їх образ у вигляді сутностей із відповідним набором

статичних та динамічних властивостей, які є запозиченими в таких корелятивних концептів, як ЛЮДИНА, ПРЕДМЕТ, ВОРОЖА СУТНІСТЬ, РЕЧОВИНА, ПРЕДМЕТИ, ЩО МАЮТЬ ЗАХИСНУ ФУНКЦІЮ. У семантиці досліджуваних текстів відбивається полісемантичне представлення концептів, їх концептуалізація англомовною спільнотою відбувається за участю певних фонових знань, які є визначальними показниками національної маркованості.

Цінності єврейського народу – *ідентичність*, *сім'я* та *спільнота* – вербалізовано засобами сучасної англійської мови в антитезі, метафорі. Через ключові слова єврейства – *Ізраїль*, *Тора*, *Шалом* – видно особливості менталітету єврейського етносу, етноспецифічні показові характеристики. У процесі дослідження було встановлено, що Ізраїль у свідомості єврейського етносу наділяється певними антропонімічними характеристиками. Трагізм історії єврейського етносу вербально оформлено через оксюморон ний вислів, метафоричні епітети, метонімію та образне порівняння, які посилюють експресію і, відповідно, покращують усвідомлення інформації. Застосування ілюстративного матеріалу з використанням епітетів визначає характеристику “мобільність”. Еміграцію чи приїзд до Ізраїлю усвідомлюють через орієнтаційну метафору ВЕРХ – НИЗ; з іншого боку, асиміляція євреїв в англійській мові представлена через метафору ВХІД – ВИХІД, УСЕРЕДИНУ – ЗЗОВНІ – ці параметри маніфестують аксіологічну маркованість зазначених явищ. Гетто займає переважно негативний валоративний сегмент у концептуальній картині світу. В епітетах та образній метафоризації приховано інформацію про відокремлений статус єврейського народу.

Важливу роль у мисленнєвих процесах відіграє стереотипія, яка серед інших функцій має такі, як економія пізнавальних зусиль, підтримка групової ідеології, спрощення та узагальнення інформації. У мові зафіксовано упереджений характер зооморфних метафор, що побутують в антисемітському дискурсі. У вербальній об’єктивації стереотипів євреїв виявлено сумісну дію метафор, етнодескрипторів, анекдоти виявилися ефективними інструментами розкриття стереотипності мислення.

Високо розвинена система табу зумовлює використання заміників для позначення імені Бога в єврейському англомовному релігійному дискурсі. Крім того, підкреслено сакралізуючу темпоральну функцію. Символічні метафори, повтори, наказові конструкції, синонімічне представлення змісту, особлива структура текстів є чинниками реалізації релігійного дискурсу. Перераховані засоби мають потужний сугестивний потенціал. Статус рабина розкривається шляхом уживання образних епітетів, метафоричних порівнянь, перебільшення фізичних та розумових характеристик особи, дій метафор та розгорнутого звертання.

Перспективи дослідження вбачаємо в деталізованому аналізі концептів єврейської культури в межах певних видів дискурсів, а також вивчення їх перекладацького та міжкультурного аспектів, у дослідженнях етимологічного та лексикографічного напрямів.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Нідзельська Ю. М. Репрезентація культурно-мовного концепту єврейської культури ШАББАТ в англійській мові / Ю. М. Нідзельська // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 19. – С. 212–221.
2. Нідзельська Ю. М. Ключовий концепт єврейства КОШЕРНІСТЬ: мовне втілення в середовищі англомовного соціуму / Ю. М. Нідзельська // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Я. Франка. – 2006. – Вип. 28. – С. 160–165.
3. Нідзельська Ю. М. Універсальна та етноспецифічна складові у лінгвоконцепті єврейської культури TZEDAKAN (CHARITY) та їх відображення в англійській мові / Ю. М. Нідзельська // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 23, Ч. 2. – С. 212–221.
4. Нідзельська Ю. М. Маніфестація концепту єврейства ГОЛОКОСТ у сучасній англійській мові / Ю. М. Нідзельська // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Я. Франка. – 2007. – Вип. 33. – С. 206–210.
5. Нідзельська Ю. М. Особливості реалізації ціннісних концептів єврейської культури: єврейська ідентичність, сім'я і спільнота в англійській мові / Ю. М. Нідзельська // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов. – 2007. – С. 199–207.
6. Нідзельська Ю. М. Ключові слова єврейської культури (Тора, Ізраїль, Шалом) в англійській мові / Ю. М. Нідзельська // Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції “Євреї на Житомирщині: історія і сучасність”, (15 квітня 2008 р.) – Житомир, 2008. – С. 93–99.
7. Нідзельська Ю. М. Лінгвокогнітивні особливості діаспори та міграції євреїв в англійській мові / Ю. М. Нідзельська // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Євреї в Україні: історія і сучасність”, (20 березня 2009 р.) — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 331–335.
8. Нідзельська Ю. М. Концепт як відображення універсального та етноспецифічного у свідомості етносу / Ю. М. Нідзельська // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Я. Франка. – 2009. – Вип. 45. – С. 160–162.
9. Нідзельська Ю. М. Остракізм vs. асиміляція представників єврейського народу в англійській мові / Ю. М. Нідзельська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 5. – С. 144–147.
10. Нідзельська Ю. М. Концепт як різновид когнітивної структури / Ю. М. Нідзельська // Матеріали п'ятої Міжнародної науково-практичної конференції “Наукові дослідження – теорія та експеримент ‘2009”, (18-20 травня 2009 р.): тези доповідей. – Полтава: Вид-во “ІнтерГрафіка”, 2009. – Т. 11. – С. 58–61.

АНОТАЦІЯ

Нідзельська Ю. М. Ключові концепти єврейської культури в сучасній англійській мові. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2009.

У дисертації розкрито засоби англословної репрезентації ключових концептів єврейської культури ШАББАТ, ПЕСАХ, КАШРУТ, ГОЛОКОСТ, ЦДАКА, визначено їхні семантичні, стилістичні, лінгвокогнітивні характеристики. Домінантні цінності євреїв – *ідентичність*, *сім'я* та *спільнота*, які займають важливе місце у лексиці та фразеологічному фонді англійської мови; ключові слова – *Ізраїль*, *Тора*, *Шалом*. Увагу приділено ролі єврейського народу в мовно-культурних сферах США та Великобританії шляхом дослідження особливостей освоєння єврейських номінацій в англійській мові. Розглянуто лінгвістичні особливості еволюції державності народу. Лексичні одиниці, що позначають діаспору та міграції євреїв, представлені через призму орієнтаційних метафор. Лінгвокогнітивні особливості асиміляції та остракізму народу розкриваються з позиції метафори, метонімії, епітетів, виникнення синтезованих одиниць єврейської та англословної свідомості. Значну увагу приділено стереотипам євреїв. Єврейський англословний релігійний дискурс характеризується етноспецифічними, структурно-семантичними, прагматичними компонентами, визначальними є табу та етноспецифіка жанру молитви. Шляхом представлення базових соціальних ролей рабина, вербальних засобів характеристизації репрезентовано його лінгвокогнітивні особливості.

Ключові слова: асиміляція, діаспора, єврейська культура, концепт, метафора, молитва, остракізм, рабин, стереотип.

АННОТАЦИЯ

Нидзельская Ю. М. Ключевые концепты еврейской культуры в современном английском языке. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина. – Харьков, 2009.

Представленное исследование осуществлено на основе принципов современной когнитивно-дискурсивной парадигмы, с учетом достижений теории концептуальной метафоры, теории прототипов, концептуального анализа. Антропоцентризм как методологическое основание работы концентрирует внимание на особенностях восприятия мира человеком, которые обусловлены действием этноспецифических и универсальных характеристик, менталитетом, традициями народа. Концепты, будучи объектами исследования,

рассматриваются как ментальные структуры, которые раскрывают специфику еврейского мировосприятия.

Национально-специфическими концептами еврейской культуры являются ШАББАТ, ПЕСАХ, КАШРУТ, ХОЛОКОСТ, ЦДАКА. Они отображают особенности концептуализации мира еврейским народом. Определены структурные, семантические, стилистические, онтологические, этимологические и ценностные характеристики указанных концептов, их важность для коллективного сознания евреев. Ценности еврейского народа (*идентичность, семья, община*) воплощены в лексике и поговорках современного английского языка. В диссертации проанализированы ключевые слова (*Израиль, Тора, Шалом*). Их глубокий импликационал, смысловая pregnance, символическое наполнение, частое употребление являются показательными для понимания еврейской ментальности в целом.

Еврейский народ, его основные библейские идеи сыграли важную роль в формировании культуры США и Великобритании. Установлено, что адаптация еврейских номинаций в англоязычном коммуникативном пространстве приводит к трансформационным процессам в культурно-концептуальной и собственно языковой сферах. Заимствования из еврейской культуры аккумулируют в английском языке еврейские этнокультурные знания, еврейские имена стали неотъемлемой частью жизни англоязычного социума.

Лингвокогнитивные особенности концептов, их понятийная, образная, ценностная составляющие, объективация средствами вторичной номинации всесторонне раскрывают их смысловое наполнение. Эти концепты в разной степени сформировали синтагматические, парадигматические, эпидигматические связи в системе английского языка. В результате развития значений были зафиксированы изменения в коннотативном компоненте семантики еврейских заимствований, расширение экстенционала понятий, мелиорация.

В работе изучены лексические единицы для номинации фактов в истории, процессов миграции, диаспоры, ассимиляции и остракизма евреев в англоязычной картине мира. Подчеркнута особая роль ориентационных метафор при их концептуализации. Изучены языковые и речевые особенности вышеуказанных процессов этноса путем анализа метафорических и метонимических конструкций, эпитетов и других стилистических средств, которые воплощают модальность к тому или иному явлению, процессу, действию. В работе выявлены синтезированные единицы еврейского и англоязычного сознания, которые являются показателями взаимодействия соответствующих языковых и концептуальных моделей мира, культурного и языкового континуумов.

Стереотипы представлены в диссертации как единицы языка и культуры, подтверждена их функция экономии познавательных усилий и языковых средств, функция защиты групповой идеологии; когнитивный, экспрессивный, оценочный потенциал. Стереотипы евреев конструируются с помощью семиотической оппозиции СВОЙ :: ЧУЖОЙ, основные механизмы построения

этнокультурного образа евреев включают этнодескрипторы, зооморфизмы, гиперболизированные и обобщенные конструкции, функционирующие в анекдотах и антисемитском дискурсе.

Еврейский англоязычный религиозный дискурс характеризуется этноспецифическими, структурно-семантическими, прагматическими компонентами, большое значение имеют его сугестивный аспект, связь со структурой и смыслом религиозных текстов, табуированные знания, в частности для номинации Бога, сакрализация темпоральных характеристик, благословения, этнические особенности еврейской молитвы. Установлена роль повторов, личных местоимений, которые повышают сугестивность речи, директивов, метафорических номинаций и других экспрессивно-оценочных структур. В диссертации описаны лингвокогнитивные особенности понятия *раввин*, его полифункциональность, доминирующие социальные роли – “судья”, “оратор”, “советник”, “лидер”, что проявляется в дискурсе с помощью метафоры, гиперболы, обращений, целого ряда эпитетов.

Ключевые слова: ассимиляция, диаспора, еврейская культура, концепт, метафора, молитва, остракизм, раввин, стереотип.

ABSTRACT

Nidzelska Y. M. Key Concepts of the Jewish Culture in Modern English. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.04. – Germanic Languages. – Vasyl Karazin Kharkiv National University. – Kharkiv, 2009.

The dissertation investigates representation of key concepts of the Jewish culture SABBATH, PESACH, KASHRUTH, HOLOCAUST, TZEDAKAH, their semantic, stylistic and value peculiarities in Modern English. This research emphasizes the main values of Jews – *identity, family, community*; key words – *Israel, Torah, Shalom*. The role of the Jewish people in cultural and social life of the USA and Great Britain is defined by revealing the specific features of adaptation of the Jewish lexemes in English. The dissertation studies the peculiarities of evolution of the statehood of this people. The lexemes denoting diaspora and migration of Jews are viewed in the light of orientational metaphors. Verbal characteristics of assimilation and ostracism of the people are revealed while studying metaphors, metonymies, epithets, appearance of some synthesized units of Jewish and “English-speaking” consciousness. The paper reveals the stereotypes of Jews. Ethnically specific, structural, semantic, pragmatic components of the Jewish religious discourse are studied. The role of taboo and ethnospecific features of the prayer is defined. Thorough attention is paid to cognitive peculiarities of the notion “rabbi” by revealing his main social roles, verbal means of characterization.

Key words: assimilation, concept, diaspora, Jewish culture, metaphor, ostracism, prayer, rabbi, stereotype.